

קיבל מתנה וצוות (בבא בתרא קלח)

גליון 434

בסוף דף קלז: אמר רב יהודה אמר שמואל הכותב נכסיו לאחר ואמר הלה אי אפשי בהן קנה ואפילו עומד וצוות. ורבי יוחנן אמר לא קנה. אמר רבי אבא בר ממל ולא פליגי (דף קלח). כאן בצוות מעיקרא כאן בשותק מעיקרא ולבסוף צוות.

ופירש הרשב"ם (קלח. בד"ה כאן בצוות מעיקרא) מתחילה כשמסר לו זה את השטר התחיל צוות, הלכך לא קנה שאין מזכין לו לאדם בעל כרחו דחוב הוא לו דכתיב שונא מתנות יחיה וכדאמרינן באלו טריפות. והנותן עצמו לא תחזיר לו שהרי סילק עצמו מהם אלא הפקר הם, וכל המחזיק בהן זכה בהן כדאמרינן בכריתות בתחילת פרק המביא אשם תלוי (כד). אמר ריש לקיש הנותן מתנה לחבירו ואמר הלה אי אפשי בה, כל המחזיק בה זכה בה, ואסקינן התם כריש לקיש.

רבי אבא בר ממל אמר שאם כשנתן השטר מתנה למקבל מיד צוות שאינו רוצה לקנות, לא קנה. והוסיף הרשב"ם דלמרות שהמקבל לא זכה במתנה, אין המתנה חוזרת לנותן אלא הוי הפקר, דהוא הסתלק מהמתנה, והמקבל לא קיבל, אז כל המחזיק בו זכה בו.

והקשו בתוס' (בד"ה כאן בצוות מעיקרא) דאמר בהגוזל (ב"ק קטז) גבי חמרא דרב יוסף דאדעתא דאריא אפקריה, אדעתיה דכ"ע לא אפקריה (שם מסופר שרב ספרא הלך עם שיירא שהיה אתם אריה, והיו מאכילים אותה כל לילה חמור, והגיע התור של רב ספרא לתת חמור לאריה, והניחו לפניו, והאריה לא אכל את החמור, וקדם רב ספרא וזכה בו. ומבואר שם בגמ' דזכה בו רק לרווחא דמילתא כי בין כך היה שלו כי לא הפקיר אותו אלא על דעת האריה, והיות והאריה לא אכלו, ממילא נשאר שלו) וא"כ לר"ל קודם שבאה המתנה לידו אמאי הוי הפקר, הוה ליה למימר שיחזירו לנותן, דאדעתא דליקבל מיניה קא יהיב ולא שיהא הפקר לכל. לכן למדו התוס' שר"ל איירי בשתיק ולבסוף צוות שאז כבר באה המתנה לידו. אבל בצוות מעיקרא חוזרת המתנה לידי הנותן.

והיינו דהוקשה לתוס' דהא הנותן נתן על דעת שהמקבל ירצה במתנה, והיות ולא הסכים לקבל הרי שנשאר ברשות הנותן, ואיך כתב הרשב"ם דהוי הפקר. ורק באופן שהמקבל שתק, שאז זכה במתנה, ואח"כ הפקיר אותה לא תחזור לידי הנותן כי כבר יצאה מרשותו. והוכיחו כן מהא דרב ספרא דחזינן שלמרות שהפקיר, היות והפקיר למטרה מסוימת ולא התקיימה, הרי שלא יצא כלל מרשותו.

והנה התוס' רי"ד ביאר בסוגיין כמו הרשב"ם דכיון שהנותן סילק עצמו והמקבל לא רצה לזכות בה, הרי הוא הפקר, ולא אמרינן אדעתא דהכי נסתלק ראובן הנותן כדי שיקנה שמעון המקבל וכיון ששמעון אינו רוצה לקנות תיהדר לראובן אלא הרי הוא הפקר. והוסיף וז"ל וכגון שהגיעה המתנה לידיו של שמעון ויצאת מידו של ראובן אבל אם עדיין לא יצאת מידו של ראובן הרי לא נסתלק ממנה.

מבואר בתוס' רי"ד שבנתינת המתנה לידי המקבל מסתלק הנותן מהחפץ, ואע"פ שבנתינה זו לא זכה המקבל במתנה כי צוות מיד. וצ"ב מה מוסיפה המסירה לידו אם ההוא לא קנה. אבל עכ"פ כך מבואר בתוס' רי"ד שבנתינת המתנה יש סילוק של הנותן מהחפץ למרות שהמקבל לא זכה בו. אבל אם היה החפץ עדיין בידי הנותן ודאי דלא חל ההפקר.

ולפי דבריו אפשר ליישב הא דרב ספרא, דשם לא היתה נתינה לאחר אלא הניח החמור לפני האריה, וא"כ נשאר ברשותו ורק כאן שמסר לבן דעת כדי להקנות לו נחשב כסילוק מצידו.

והקשה באילת השחר דלרשב"ם דכל מתנה הוי מעשה הפקר, נמצא דחבירו אינו קונה ממנו אלא כקונה מן ההפקר. וא"כ איך שייך להקנות בשטר מתנה, דהא נמצא שקונה מן ההפקר, ולא מהני שטר כה"ג דהא מבואר לעיל בדרה נד: נכסי עובד כוכבים הרי הן כמדובר, כל המחזיק בהן זכה בהן. מ"ט עובד כוכבים מכי

מטי זווי לידיה אסתלק ליה. ישראל לא קני עד דמטי שטרא לידיה (דאין דעתו של הישראל לקנות אלא בשטר כי סתם עכו"ם אנס הוא ואינו יכול לסמוך עליו) הלכך הרי הן כמדובר, וכל המחזיק בהן זכה בהן. וביאר שם הרא"ש (פ"ג סי' סה) דלא מהני לכתוב שטר אח"כ כי הגוי כבר נסתלק, ולכן כדי לקנות בשטר צריך לכתוב את השטר קודם. וא"כ בכל מתנה היות והנותן נסתלק, איך יזכה המקבל במתנה ע"י השטר.

ותירץ דלרשב"ם הוי כמסתלק ומפקיר ומ"מ מהני כי ס"ל כשיטת רש"י בב"מ דף יב (בד"ה זרק ארנקי) דהפקר מקרי דעת אחרת מקנה. וכשקונה מקרי שפיר שקונה ע"י הקנאה אע"פ שהמקנה הסתלק. ובגוי היות וכבר נסתלק אינו יכול אח"כ להקנות בשטר אבל בשטר מתנה של ישראל דע"י השטר נעשה ההסתלקות והקנין יועיל שפיר. צורת הקנין של שטר מתנה היא ע"י שמפקיר והוא זוכה, עכת"ד.

אלא דעדיין יש לדון דבשלמא במתנה ע"י שטר יש הסתלקות וקנין אבל מאן יימר ששייך אחד בלי השני דהוי הסתלקות ואח"כ קנין וממילא כשהמקבל אינו רוצה לזכות בכל זאת חל הסילוק, דדילמא זכיית המקבל היא בבת אחת עם ההסתלקות, ומהיכי תיתי יחול אחד בלי השני.

וביאר בדברות משה (ח"ב סי' פה ענף ב-ג) דבקנין נעשים שני דברים, שיצא מרשות המקנה וגם נעשה ברשות הקונה. וזה ודאי שמתחילה צריך לצאת מרשות המקנה ואח"כ נעשה ברשות הקונה אלא ששני הדברים נעשו בקנין אחד תכופים זה לזה. ולפי הרשב"ם י"ל שהיות והם שני דברים שייך שיעשה אחד בלי השני, וייצא מרשות הנותן למרות שהמקבל לא זכה, וכמו שמצאנו בנכסי עכו"ם כנ"ל דכשמטי זווי לידיה אסתלק ליה, והישראל אינו קונה עד דמטי שטרא לידיה.

והוסיף דהא דהשני אינו רוצה במתנה הוא דבר שאינו מצוי, והנותן חשב שירצה לקבל, ולכן הסתלק מיד. והא דנתברר לו אח"כ שההוא אינו רוצה לא מהני לבטל החלק הראשון של הקנין דהוא כבר הסתלק. והיינו דלא אמרינן שהקנה רק על הצד שירצה בו אלא הקנה באופן מוחלט.

והנה בקובץ שיעורים (אות תע) הביא ראייה לשיטת הרשב"ם מהא דגוי, שכתב ולכאורה ראייה לשיטתו מהא דנכסי עכו"ם ה"ה כמדובר, מ"ט דעכו"ם מכי מטי זווי לידיה איסתלק ליה, ישראל לא קני עד דמטא שטרא לידיה, ולא אמרינן כיון דישראל לא קנה אין כאן סילוק.

ובאמת שכבר הקשה כן בחי' הריטב"א (בדף נד:) דאמאי לא אמרינן דגוי אדעתא דלוקח בלחוד אפקריה כדאמרינן בפרק הגוזל גבי חמורו של רב ספרא וכדאמרינן גבי הנותן מתנה לחבירו (בסוגיין) דבצווח מעיקרא הדרה למרה (דלא כרשב"ם דהוי הפקר). וי"ל דגוי לא קפיד בהאי, שאין דעתו אלא לכספו ולהנאתו. והיינו דהגוי מעוניין להקנות ולקבל כסף, וכשמקבל הכסף מקנהו, ולכן אע"פ שהישראל לא קנה, לא איכפת ליה אבל ישראל שנתן מתנה לשני וההוא לא רצה לקבלו ודאי שחוזר לנותן. אבל גם לפי"ז יוצא שבעצם יש בהקנאה שני שלבים דהוא מסתלק וההוא קונה ולכן בגוי דלא איכפת ליה בשלב השני השלב הראשון חל אבל בישראל שנתן, אם השני לא זכה על דעת כן לא הסתלק. וזה כשיטת הראשונים דלא חל ההפקר אבל הרשב"ם למד דגם במתנה אינו תלוי זה בזה אלא הסילוק חל, וכשההוא לא זכה הוי הפקר. ולפי ר' משה הביאור הוא שההוא היה בטוח שההוא ירצה לזכות ולכן הקנה לו בכל אופן.

ובחי' רבי שמעון (סי' לד) כתב דנכרי שמקנה לישראל אף שמכוון לעשות את ישראל לבעלים על שדהו הנה ברגע זה ממש איכא גם מחשבת הפקר היינו דמתרצה אז שתופסד השדה ותכלה בכל אופן ההפסד והכליון משום דלפי דעתו גם מה שזוכה הישראל הוא בעיניו ככליון והפסד דרק בקבלת הכסף הוא מוצא תועלת לפניו אבל מה שיזכה הישראל אין נחשב בעיניו לשום תועלת והנאה כלל. ומשו"ה נחשב בעיניו הקנאתו לישראל כאילו היה מקבל כסף כדי שיזרוק את החפץ שלו לתוך הים או לאור. ובישראל אינו כן שהוא חפץ שיהנה בעל הכסף עבור כספו.

מבואר בדברי ר' שמעון שבהקנאת הגוי כלולה מחשבת הפקר אבל בישראל לא. ואח"כ כתב שאולי גם בישראל יש מחשבת הפקר עם ההקנאה.

וע"פ הנ"ל א"צ לומר לפי הרשב"ם שיש כוונת הפקר בנוסף להקנאה אלא דכלול בכוונה להקנות בכל אופן רצון להסתלק אפילו בכה"ג שלא יקנה, כי בכוונת ההקנאה יש שני שלבים, שמסתלק וההוא קונה.